

LUCANUS-TANULMÁNYOK

(III: A VIHARJELENET: PHARS. V 476 SKK.)*

«Vergilius hatása a későbbi latin költészetre, de akárhány prózaíróra is, egyszerűen felmérhetetlen» — ezt a banális megállapítást különféle változatokban gyakran olvashatjuk.¹ A hagyományos motívumok között, melyekkel az utódok *ugyan* élnek, a tengeri vihar sem szokott hiányozni. Ha Wolf-H. Friedrich néhány éve a Snell-émlékkönyvben² az «epikus vihart» oly stílusosan választotta vizsgálódásának tárgyául, akkor egy hasonlóan «viharos» téma feldolgozását mi is felhasználhatjuk a 65 éves Robert Muth köszöntésére, azzal a kívánsággal, hogy az ünnepelt «Vihar» nélkül élvezhesse sokáig Prospero békéjét.

Vállalkozásunkhoz az ösztönzést Erich Burcknak köszönhetjük, aki «Unwetterszenen bei den flavischen Epikern» c. tanulmányában³ a hagyományos gondolat- és formakincs elemeinek átvételével kapcsolatban joggal hangsúlyozta, hogy — az összehasonlítható helyek meddő felsorolása helyett⁴ — «az efféle csatlakozások vagy változtatások módját és okait a tágabb összefüggések keretében» kell vizsgálnunk. Így «lényeges, új bepillantások nyílnak az egyes eposzköltők írói eljárásába és szándékaiba, amelyeket persze sok személyes tapasztalat és a kor szellemi légköre is színezi.» Ebből az elvi megállapításból kiindulva tárgyalja a tengeri vihar hagyományos motívumát Valerius Flaccusnál, Silius Italicusnál és Statiusnál, természetesen úgy, hogy előbb visszatekint az Aeneis elején (I 50—156) olvasható viharjelenetre, mint «a vitathatatlan mesterműre», vagy — M.P.O. Morford⁵ fogalmazása szerint — «a római vihar-hagyomány vízvázlatójára». Kár, hogy Burck tanulmányában Lucanus — Vergilius és a Flavius-kor epikusai közt — csak mellékesen jut szóhoz, és hogy Morford Lucanus-könyvének illető fejezete (37 skk.: Lucan's storms: analysis and discussion) vajmi kevésbé tesz eleget Burck követelményeinek.

Kár, mert Burck jótanácsainak megszívlelése a napjainkban megfigyelhető Lucanus-renaissance tudományos termésében is esetleg bizonyos «új felismerésekre» vezethet. Nem ismételjük el itt mindazokat az előzményeket,

* Vö. Ant. Tan. 24 (1977) 165 skk. — Az alábbi fejtegetések német nyelvű változata az «Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft» sorozatának R. Muth tiszteletére szánt kötetében jelenik meg.

¹ Vö. A. J. Gossage: Virgil and the Flavian Epic. A «Virgil» c. gyűjteményes kötetben (szerk. D. R. Dudley), London 1969, 67.

² München 1956, 77 skk.

³ Abhandl. der Akad. Mainz. Geistes- und sozialwiss. Kl. 1978/8.

⁴ Vö. A. J. Gossage: i. m. 92, 61. j.

⁵ The poet Lucan. Oxford 1967. 26.

amelyeket korábbi Lucanus-tanulmányainkban már kellőképpen ismertettünk,⁶ és amelyeket — Lucanusnak Vergilius és Tacitus közti helyzetéből, majd a Horatius-«reminiscenciák» funkcionális vizsgálatából kiindulva — tovább próbáltunk fejleszteni. Megint csak Burck kifejezéseit használva: a költő személyes tapasztalatainak, valamint a nerói évek szellemi atmoszférájának megfelelően a szemmel láthatóan és szándékoltan Vergiliustól átvett motívumokban, helyzetekben stb. az annak idején együtt érzett és együtt formált augustusi konstruktivitás helyett Lucanusnál csupa tiltakozást találunk Caesar és a Caesarok uralma ellen, csupa destrukciót, szinte holmi «istenek alkonya»-hangulatot. Ezt néhány tanulságos «párhuzam» taglalásával talán sikerült is bemutatnunk, és most egy újabb példa — a lucanusi viharábrázolás — kapcsán megintcsak ezt próbáljuk szemléltetni. A lényegtelen («banális») egyezések, ill. különbségek regisztrálása helyett inkább a költő *éthosát*, költői szándékait és hangsúlyait igyekszünk kilesni.

Az Italiában véghezvitt *villámgyors* hadműveletek után (V 403 skk.) Caesar mielőbb utol akarná érni ellenfelét (409 sk. *turpe duci visum, rapiendi tempora belli in segnes exisse moras portuque teneri*), csakhogy a teljes *szélcsend* (!) miatt huzamosabb ideig kénytelen Brundisiumban és a nyílt tengeren vesztegelni (434 *aequora lenta iacent* . . . ; 453 sk. *nubila nusquam undarumque minae*). Végre-valahára sikerül az ellenséges hajóhadtól észrevétlenül kikötnie az épeirosi parton (468 skk.):

*Hoc fortuna loco tantae duo nomina famae
composuit, miserique fuit spes inrita mundi,
posse duces⁷ parva campi statione diremptos
admotum damnare nefas . . .*

Baljós célzások: após és vő, mint két *gladiator* (vö. V 3 *duces* . . . *servavit fortuna pares*; Hor., Sat. I 7,19 skk. *Rupili et Persi par pugnat, uti non compositum melius cum Bitho Bacchius* . . .), csak éppen nem a világ épülésére és gyönyörködtetésére; hamarosan nem Caesar, hanem a *mindenkori* Caesar fog küzdeni, még pedig nem Pompeius, hanem a szabadság ellen (VII 695 sk. *par, quod semper habemus, Libertas et Caesar erit*).

Caesar azonban nem ismer megállást: lelkét (476 *attonitam miscenda ad proelia mentem*) mintha villám sújtotta⁸ és eszméletétől megfosztotta volna (mint a görög *ἐμβρόντητος*-t; vö. Verg., Aen. VI 53 az istenség jelenlétét érző jóshelyről, vagy VII 580 a Bacchus ösztökéjétől önkívületi állapotba kergetett nőkről; Ovid., Met. III 531 sk. a *proles Mavortia* megháborodottságáról; Tib. I 9,47 a költői lelkesültségről; ugyanígy Hor. C. III 19, 14; Sat. II 3,223 a *gaudens Bellona cruentis* örjítő hatásáról), bűnös vágy úzi-kergeti újabb és újabb

⁶Vö. Ant. Tan. 24 (1977) 166 és 174; ehhez l. a Wege der Forschung 235. («Lucan») és az Entretiens de la Fondation Hardt 15. («Lucain») kötetének anyagát is.

⁷Vö. Tac., Hist. II 38,2: *Non discessere ab armis in Pharsalia ac Philippis civium legiones . . . : eadem illos deum ira, eadem hominum rabies, eadem scelerum causae in discordiam egere . . .*

⁸A «villámgyors» *celeritas Caesariana*-ról és Caesarnak a villámhoz hasonlított lényéről (I 151 skk. *qualiter . . . fulmen . . . emicuit . . . populosque paventes terruit . . . : in sua templa furit . . . magnamque cadens magnamque revertens dat stragem late . . . ;* hasonlóképpen X 34 skk. Alexandrosról, «a földkerekség végzetes csapásáról és villámáról») l. Lucanus-tanulmányaink idevágó kitérését, i. h. 178 skk.

háborúba. Nem is tudta volna elviselni a késedelmet (477 *moras scelerum*), ha seregének egy része Antonius vezérlete alatt nem maradt volna Itáliában. (Persze Antonius is már akkor a polgárháború folytatásán, végeredményben a principatus megvalósításán jártatta az eszét, 479: *iam tum civili meditatatus Leucada bello*. Lucanus a két merénylő «kongenialitására» céloz az *audax* jelző, ill. az *audere* gyakori használatával, vö. 478; 500; 509 stb.) Caesar démoni megszállottsággal hangoztatja, hogy a késedelmeskedő (480) Antonius nem is a Caesar-pártot, hanem az égieket és a végzetet (482 *superos et fata*) akadályozza; pedig Fortuna azt várná el tőle, hogy a mindeddig sikeres villámháborút gyors akciójával mintegy megkoronázza (483 sk. *summam rapti per prospera belli te poscit Fortuna manum*), és ne tehetetlenkedjék. Amikor azonban Antonius nem szállhatott a viharos tengerre, Caesar — *dum se desse deis ac non sibi numina credit* (499) — elhatározza, hogy állózetben ő maga tör át az ellenséges hajózáron Brundisiumba és majd ő áthozza az ott veszteglő csapatokat, — csak éppen a vihar miatt ezt a szerencséjére bízott kockázatos vállalkozást nem tudta végrehajtani. A sikertelen próbálkozás közben bízatta — a hagyomány szerint — a hajó kormányosát: *Καίσαρα φέρεις καὶ τὴν Καίσαρος τύχην*.

Ezt a helyzetet⁹ színezte-formálta Lucanus költői szándékainak megfelelően: Egy éjszaka Caesar megkísérelte a lehetetlent és kísérő nélkül (510 *sola placet Fortuna comes*,¹⁰ azaz szerencséjére hagyatkozva) verte fel álmából a parti kunyhóban pihenő egyszerű hajóst, Amyclast, — a latin középkor századaiban az «erényes szegénység» példaképét.¹¹ A genre-jelenet színeit Lucanus a Philémón és Baukis-történetből (Ovid., Met. VIII 630 skk.) vette, de úgy, hogy Vergilius Euander-elbeszélése (Aen. VIII 359 skk.) is belejátszik: itt a látogató Aeneas¹² Herculest, a tűrő sztoikus hőst testesíti meg, miközben Vergilius minden olvasója természetesen Augustusra gondolhatott. Amyclas «látogatója» minden, csak nem sztoikus hős. Jellemző mindjárt a «bekopogtatása» (519 sk.): *haec Caesar . . . quassantia tectum limina commovit* (vö. 531 *Caesarea pulsante manu*).¹³ Amyclas szegényes kunyhója nem ismeri a gondot (515 sk. *secura domus*), a házigazda nem fél a polgárháború borzalmaitól (526): *praedam civilibus armis scit non esse casas*.

A «szegény, de tisztességes élet» idilli ábrázolása azonban csakhamar fulánkos kérdésekbe csap át (529 skk.):

... *Quibus hoc contingere templis
aut potuit muris nullo trepidare tumultu¹⁴
Caesarea pulsante manu?*

A célzás még hátborzongatóbb, ha a horatiusi «párhuzamra» (C. I 4,13 sk. *pallida Mors aequo pulsat pede pauperum tabernas . . .*) is gondolunk. Caesar

⁹ Vö. P. Groebe: RE «Iulius (Caesar)» 231 sk.; M. Gelzer: Caesar, der Politiker und Staatsmann.³ München 1941. 248 skk.

¹⁰ Vö. Fortunának a zárójelenetben (665 sk.) olvasható megszólításával: *quae sola meorum conscia votorum es*.

¹¹ Vö. E. R. Curtius: Eur. Lit. und lat. Mittelalter.⁹ Bern—München 1978. 70.

¹² Vö. G. Binder: Aeneas und Augustus. Meisenheim a. Gl. 1971. 144.

¹³ Az utolsó interpretálandó sor (V 677) is azt fogja mutatni, hogy Caesar lénye nem Herculezzel, a «tűrő» sztoikus bölcs eszményképével, hanem annak ellenfelével, Antaeusszal rokon.

¹⁴ Vö. pl. I 486 skk. (Róma «reszketése»).

fellengző szavai (536 *ne cessa praebere de o tua fata . . .*) nem kevésbé kísértetiesek: Caesar egyszerű embernek öltözve sem képes magánemberként szólni (539 *indocilis privata loqui*). Mint a kezdő Maecenas-óda kalmárja (C. I 1,18 *indocilis pauperiem pati*),¹⁵ aki reszket ugyan a tenger viharaitól és folyvást csak az *otium*-ot hangoztatja, mégis — mihelyt teheti, — hajóra száll, hogy életét újból kockáztassa, mivel «nem képes megtanulni a szegénység elviselését», — így hívja ki Caesar is a sorsot újra és újra, mert meg van róla győződve, hogy ő nem magánembernek született.

Amyclas felsorolja ugyan a kedvezőtlen előjeleket, amelyek mind vihar közeledtét jelzik és az éjszakai hajóutat istenkísértésnek mutatnák (közben Amyclas utoljára hagyott megfigyelése, 556: *instabili gressu metitur litora cornix*, akarva-akaratlanul Caesar ideges lépteit juttatja az olvasó eszébe, 508 skk.: *Caesar sollicito per vasta silentia gressu . . . litora curva legit*),

*sed si magnarum poscunt discrimina rerum,
haud dubitem praebere manus: vel litora tangam
iussa, vel hoc potius pelagus flatusque negabunt* (557 skk.).

Most gondoljunk a *pius Aeneas* hányattatásaira: ő is *per tot discrimina rerum* törekedett az ígért földje felé (Aen. I 204; vö. III 114 *divum ducunt qua iussa, sequamur*; IV 345 sk. *Italiam . . . Gryneus Apollo, Italiam Lyciae iussere capessere sortes*; VII 241 *huc repetit iussisque ingentibus urget Apollo*), csak-hogy az ő útját az égiek parancsolták, míg itt *Caesaris iussa*-ról (vö. 488 sk.; 533; 663 stb.), vagyis egy istenkáromló bűnös, «titáni pusztító»¹⁶ parancsairól van szó, olyan emberről, aki a lucanusi *jelen* bajait is előidézte.

Alig hangzik el a «parancs», kitör a vihar. Ezt Lucanus — a maga módjában — «nagyszabású, csak éppen eltúlzott éjszakai jelenetté»¹⁷ formálja és ehhez az egész kosmost mozgósítja (561 skk.): *ad (ventorum) motus . . . summis etiam quae fixa tenentur astra polis, sunt visa quati*. Itt fölösleges volna minden egyes kínálkozó párhuzamot nyomon követni. (Pl. 568 sk. *aspice, saevum quanta parat pelagus . . .*, vö. Hor., C. III 27,17 sk. *sed vides, quanto trepidet tumultu pronus Orion?*) W.-H. Friedrichnek¹⁸ igaza van: a római epika viharai valóban «elgondolkoztató beltenyészet termékei . . ., amelyeket szorgalmasan keresztetstek, hogy valamiféle természetfölötti természetet (Übernatur), ebben az esetben viharfölötti viharokat (Überstürme) állítsanak elő.» Lucanus «szuperviharának» kellékeit minden olvasója láthatja; így például az *Odysseia* (V 295 sk.) óta öröklődő négy szél helyett még többet szabadít a hányódó bárkára (542 sk.; 569 skk.), még pedig nemcsak számuk, hanem funkciójuk szerint is: a tulajdonképpeni vihar előtti bizonytalanság (569 sk. *zephyros intendat — sc. pelagus — an austros, incertum est . . .*) mintegy a nyaktörő vállalkozás kimenetelének és egyáltalán a hadi szerencsének a kiszámíthatatlanságát érzékelteti. Ebben a helyzetben Amyclas legfeljebb Aeneas csüggetget szavait (Aen. II 354 *una salus victis . . .*) visszahangoztatja (574 sk.): *desperare viam et vetitos (!) convertere cursus sola salus*, — lemondva a Caesartól parancsolt partok (*litora iussa*) eléréséről.

¹⁵ Vö. Silius Italicus Hannibal-jellemzésével (Pun. XII 726): *indocilis pacisque modique*.

¹⁶ Fr. Gundolf kifejezése: Caesar, Geschichte seines Ruhmes. Berlin 1924. 35.

¹⁷ Schanz—Hosius II⁴. München 1935. 498.

¹⁸ I. h. 83.

Ezek helyett Amyclas a legközelebb eső szárazföldet szeretné épségben viszontlátni (575 sk. *liceat vexata litora puppe prendere, nec longe nimium sit proxima tellus*), — mint ahogy Aeneas vihartól elgyötört emberei is a *proxima litora* felé igyekeztek (Aen. I 157), — ebben azonban meggátolja a még mindig megnevezetlen, ismeretlen Caesar. Micsoda különbség a «jámbor» Aeneashoz képest! Caesarnak minden szava istenkáromlás (579 skk.):

*Sperne minas . . . pelagi . . .
 . . . Italiam si caelo auctore (!) recusas, me pete! . . .*

Hiszen ő az a kiválasztott, *quem numina numquam destituunt, de quo male tunc Fortuna meretur, cum post vota venit* (581 sk.), vagyis tulajdonképpen mindig a *celeritas Caesariana* előtt illenék sietnie Caesar óhajainak teljesítésében. A vihar tombolása közepette a szerencsétlen Amyclasnak kellene azt megvalósítania, amit Caesar — és a villám — szokott művelni: az elemek harcában utat törnie (583 *medias perrumpe procellas*, vö. 498 sk. *ipse — sc. Caesar — per hostes percussi medias alieni iuris harenas*, az idegen épeirosi parton végrehajtott hadműveletekről; l. a 8. jegyzetet is), még pedig az ő (Caesar) *tutela*-jában bízva (584 *tutela secure mea*, — messze elrugaszkodva a természetes kiindulástól, a *secura domus*-tól). A próbatétel csakis az égre és a tengerre hárul, nem Caesar hajójára (584 sk. *caeli iste fretique, non puppis nostrae labor est*): Caesar hajóját a *terhe*¹⁹ (vagyis Caesar személye) oltalmazza (585 sk. *hanc Caesarea pressam a fluctu defendet onus*). Csak ekkor hangzik el a bűvös szó (*Caesar*), megint csak egészen másképp, mint Aeneas neve Vergiliusnál (Aen. I 92 skk.):

*. . . Aeneae²⁰ solvuntur frigore membra,
 ingemūt et duplicis tendens ad sidera palmas
 talia voce refert . . .*

Természetes, hogy a *pious* Aeneas ima-geisztusa az *impius* Caesar (vagy az *impius* Hannibal: Silius It. XVII 260 skk.) megjelenítésében *nem* szerepel.²¹

A tulajdonképpeni viharleírás (594 skk.) csak itt (Caesar istenkáromló beszéde, 593: *non plura locuto . . .*, mint Vergiliusnál Aeneas csüggedt imája: *talia iactanti . . . után*) kezdődik. Most azután sor kerülhet az «eposzi vihar» minden kellékének felvonultatására: tombolnak a szelek, hegygyé tornyosodó hullámok között látható lesz a tengerfenék homokja, stb.²² Nem marad el a szelek sziklabörtönének említése sem (609), úgyhogy az olvasó természetesen megint az Aeneis I. énekének viharleírására (51 skk.) gondol. Mégis kiderül, hogy Lucanus *jobban* ismerte költő-elődjét, mintsem a mai olvasó gondolná.

¹⁹ Ezzel hasonlítsuk össze Pompeius viselkedését a pharsalosi csata előtt (VII 125 skk.): *ut victus violento navita coro dat regimen ventis, ignavumque arte relicta puppis onus trahitur*; majd utána, menekülés közben (VIII 39): *exiguam vector pavidus correpsit in alnum*.

²⁰ Ehhez a helyhez V. Pöschl (Die Dichtkunst Virgils². Wien 1964, 57) *Sainte-Beuve* megfigyelését idézi: «Aeneas majdhogynem önkívületi állapotban mutatkozik be.» Az *Aeneae* névalak hanghatásához vö. Ovid., Met. X 215 sk. (az *AI*- mint *funesta littera*). Ami a sor második felét illeti, a haldokló Turnus a végén (Aen. XII 951) azzal a formulával búcsúzik az élettől, amellyel itt Aeneas bemutatkozik: *solvuntur frigore membra*.

²¹ Vö. E. Burck: i. m. 18.

²² Vö. W.-H. Friedrich: i. h. 79 skk.

Itt ugyanis egyebek között annak a gondolatnak hihetetlenül kicsifrázott körülírásáról van szó, hogy²³ «akármelyik szél egymagában is képes lett volna a tengernek megszokott ágyából való kiszorítására, de ebben megakadályozta ellenfelének ellenállása.» A rész-tengereket (az Égei- és a Tyrhén-, valamint az Ióniai tengert és az Adriát) határaikon túl söpörték volna az egymással birkózó szelek (621 skk.), a tenger egésze mégis a helyén maradt.²⁴ Lucanus itt az Aeneis X. énekének egyik hasonlatát (356 skk.) bővítette ki, ill. próbálta túllícitálni:

*... magno discordes aethere venti
proelia ceu tollunt animis et viribus aequis:
non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit,
anceps pugna diu, stant obnixta omnia contra.*

A hasonlat kitűnően érzékelteti a küzdő felek erőviszonyainak kiegyenlített-ségét; az már más kérdés, hogy helyesen járt-e el Lucanus, amikor a vergiliusi hasonlatból elbeszélést formált (és «képzelőerőnk egy röviden, vakítóan felvillantott ötlet materializálásával túlfeszítette»). Talán az lehetett a szándéka, hogy a hasonlat kozmikus kitágításával a maga módján mintegy a *plus quam civilia bella* «világrengető» eseményeit érzékeltesse.²⁵

Néhány vihar-motívum epikus változatait W.-H. Friedrich²⁶ tanulságosan vetette egybe, így pl. az Aeneis Charybdis-leírását (III 564 skk.) Ovidius Ceyx-epizódjának viharával (Met. XI 503 skk.), majd Lucanus idevágó soraival (V 638 skk. *quantum Leucadio placidus de vertice pontus despicitur, tantum ... videre ... fluctibus e summis praeceps mare ...*), vagy másik két vergiliusi helyet (I 105 sk. és III 557) megint csak a Ceyx-epizóddal (Met. XI 499 skk.), illetőleg Lucanus túlzásával (V 642 skk.):

*nubila tanguntur velis et terra carina:
nam pelagus, qua parte sedet, non celat harenas
exhaustum in cumulos, omnisque in fluctibus unda est, —*

«újabb *non plus ultra*: ... az egész tenger csupa hullámhegy.» Ezek az egybevetések önmagukban is tanulságosak, de egy szóval sem térnek ki a főhős személyére, aki a kozmikus fokozott vihar tetőpontján is hű marad önmagához és a veszedelmeket végre méltónak ismeri el a caesari végzetéhez (653 sk. *credit iam digna pericula Caesar fatis esse suis*). Ekkor — a vihar tetőpontján! — mondja el harmadik beszédét, még kevésbé «magánemberként», mint Amyclas kunyhójában (539 *indocilis privata loqui*), vagy az istenkáromló *Kalσαα φέρεις* -jelenetben (578 skk.). Ez a harmadik szózat is

²³ Uo. 80.

²⁴ Tulajdonképpen ez menti meg Caesart is: amikor a kozmikus *concordia* felfordultával szinte már a világmendenség forog veszélyben (634 skk. *extimuit natura chaos; rupisse videntur concordēs elementa moras, rursusque redire nox manes mixtura deis*), a tenger *discordia*-ja siet segítségére (646 skk.): *discordia ponti succurrit miseris, fluctusque evertere puppim non valet in fluctum: victum latus unda repellens erigit, atque omni surgit ratis ardua vento*.

²⁵ Vö. E. Burck: i. m. 24: a Silius Italicusnál megfigyelhető fokozás Lucanus technikájára emlékeztet, aki a polgárháború veszedelmeit az egész világra kivetíti és ezáltal a pharsalosi döntésnek világtörténelmi, sőt kozmikus jelentőséget tulajdonít.

²⁶ I. h. 81 skk.

az istenek gúnyolásával kezdődik (654 skk. *tantusne evertere . . . me superis labor est, parva quem puppe sedentem tam magno petiere mari?*): meg nem rettenve (658 *intrepidus*) fogadja kezükből a halált, — mint Horatius igaz embere (C. III 3,1 skk.), akit sem az igaztalan tömeg vagy zsarnok, sem természeti erők (*neque Auster . . . , nec fulminantis magna manus Iovis*) nem rendíthetnek meg, és akit még a világ összeomlásakor is *inpauidum ferient ruinae* (8). De míg Horatius a *iustus vir* rettenthetetlenségét ünnepli, Lucanus Caesarját az öntudatosan hangoztatott fenntartás (*si . . . bellis negamur*) már megint eszeveszett *ἐμβροόνητος*-nak jellemzi.²⁷

Az ezután követendő ön-dicsőítésben (659 skk.) újabb árulkodó kétértelműség rejlik:

. . . *Licet ingentes abruperit actus
festinata dies fatis, sat magna peregi:
Arctos domui gentes, inimica subegi
arma metu, vidit Magnum mihi Roma secundum,
iussa plebe tuli fasces per bella negatos;
nulla meis aberit titulis Romana potestas . . .*

Önkéntelenül is Dido búcsújára gondolunk (Aen. IV 653 skk.):

*Vixi et quem dederat cursum Fortuna, peregi,
et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Urbem praeclaram statui, mea moenia vidi . . . ,*

amelynek *hangja* a római elogiумokra emlékeztet bennünket.²⁸ Csak a lucanusi Caesar-enkómionba szándékoltan *hamis* hangok ne vegyülnének! De ott találjuk a megfélemlítést (a rossz csengésű *metu subigere* ráadásul még ismétlődik is a végén: *dum metuar semper . . .*),²⁹ ott találjuk Pompeiust, mint Róma *második* emberét, és nem utolsó sorban a mérgezetten célba találó *iussa plebe* kifejezést a törvényes és normális *iubente populo* helyett; de nem szándékoltan a diktátori teljhatalom említése (*nulla aberit potestas*) sem.

W.-H. Friedrich külön kitérésben tárgyalja³⁰ a lucanusi viharleírás záróelemét, a «tizedik hullámot», mint amely szembetűnően mutatja a költő igyekezetét, csak hogy «az örökölt motívumokból szószerint a végsőt is kihozza». A homérosi előzmények felsorakoztatása után részletesen elemzi a *δεκακυβία* római példáit Ovidiustól (Met. XI 529 sk.; Trist. I 2,49)³¹ Senecáig (Agam. 502), de említi a későbbieket is (Val. Flacc. II 54; Sil. It. XIV 182).

²⁷ E. Burck szerint (i. m. 24) Hannibalnak Silius Italicus előadásában megmutatózó elrugaszkodása (masslose Überheblichkeit) «közeli rokona a lucanusi Caesar vad dacolásának, amellyel a tengeri vihar során az istenek ellen támad.»

²⁸ Vö. Fr. Altheim: Röm. Rel.-gesch. III. Berlin — Leipzig 1923. 94 sk., Ed. Fränkel találó megfigyeléseivel és több vergiliusi példával.

²⁹ Mint a sűrűn idézett tragikus versben (Cic., De off. I 28, 97): *oderint, dum tuant*. Ezzel kapcsolatban jegyezte meg Seneca (De ira I 20, 4): *Sullano scias saeculo scriptam*.

³⁰ I. h. 84.

³¹ Ehhez l. G. Luck Tristia-kommentárját *ad loc.*

Megállapítja, hogy Lucanus itt is «megfordítja az előjeleket», amennyiben az ő tizedik hulláma nem semmisíti meg, hanem éppen ellenkezőleg: megmenti Caesart (672 skk.):

*Haec fatum decimus — dictu mirabile — fluctus
invalida cum puppe levat nec rursus ab alto
aggere deiecit pelagi, sed pertulit unda,
scruposisque angusta vacant ubi litora saxis,
imposuit terrae . . .*

Olyan helyre vetődött ki, mint Odysseus (Od. V 443 *λεῖος πετράων*), bár nem Athéné, nem is Inó Leukothea segítette partra, és természetesen megint csak nem jutott eszébe az, ami Odysseusnak (445 skk.), hogy ti. a vészben magánál és szerencsésénél nagyobb hatalomhoz folyamodjék. Nem kevésbé jellemző azonban a túl hosszán részletezett viharjelenet rövid lezárása sem, amelyre W.-H. Friedrich ugyancsak nem tért ki:

*. . . Pariter tot regna, tot urbes
Fortunamque suam tacta tellure recepit, —*

egyszerre visszaszerzett mindent, mihelyt az anyaföldet érintette, visszaszerezte legfőbb erejét: Fortunáját. Mint ahogy az epizód kezdőjelenetében, Amyclas kunyhójában nem bizonyult jámbor Philémónnak, Aeneasnak, vagy az Euander hajlékába betérő Herculesnek, itt meg kifejezetten Hercules Cacus-szerű ellenfelének, a sztoikus hős ellentétének, a Földanya *monstrum* szülöttének, Antaeusnak mutatkozik, vö. IV 645 *auxilium tactae parentis* (és előbb is: 599; 604 sk. és 615), és így indul Pompeius ellen a szabadság megdöntésére.

Szokványos összefoglalás helyett reméljük, hogy a lucanusi «Übersturm»-jelenet javasolt értelmezése a lucanusi «Überdichtung» alaposabb megértéséhez is hozzájárulhat.³²

³² Ebben az összefüggésben alkalomadtán még majd visszatérünk a Germanicus hajóhadát sújtó tengeri vihar tacitusi ábrázolására is: Ann. II 23–24.